

Abstract

**Contemporary Production of Educational
Television Program**

Prasak Homsanit

This article attempts to present certain basic information necessitated for those who are responsible for producing both the educational (e.g. documentary film, academic query programs etc.) and instructional (e.g. teaching programs of open universities etc.) TV programs. The main issues considered are sound, voice, graphic, script, target audience, and presentation technique.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในปัจจุบัน

ประศักดิ์ หอมสนิท*

ในประเทศไทยเรานับตั้งแต่ได้มีการทดลองส่งโทรทัศน์เมื่อปี พ.ศ. 2495 ปรากฏกระทั่งถึงปัจจุบัน มีแนวโน้มที่น่าสังเกตว่าในช่วงระยะหลังนี้ได้มีการใช้สื่อโทรทัศน์ให้เป็นประโยชน์เพิ่มมากขึ้น นอกเหนือจากเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียวโดยการให้ความบันเทิงผสมผสานกับความรู้อย่างกว้าง ๆ สำหรับประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งสามารถเรียกได้ว่าเป็นรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา (Educational Television Program) เช่น รายการสารคดีต่าง ๆ รายการตอบปัญหาวิชาการ เป็นต้น และอีกลักษณะหนึ่ง คือ เป็นการให้ความรู้โดยเฉพาะเจาะจง ทั้งเนื้อหาตามหลักสูตรและกลุ่มผู้ชมซึ่งเรียกว่า รายการโทรทัศน์เพื่อการสอน (Instructional Television Program) เช่น รายการของมหาวิทยาลัยเปิดในรายวิชาต่าง ๆ เป็นต้น

รายการโทรทัศน์ในลักษณะแรกนั้น อาจกล่าวได้ว่าปัญหาเกี่ยวกับความไม่น่าสนใจของรายการนั้นมีน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากมีส่วนที่จูงใจให้เกิดความบันเทิงต่อผู้ชมอยู่ในรายการเป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีปัจจัยหลายอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านทุนทรัพย์ช่วยส่งเสริมในการผลิตทำให้รายการเป็นที่น่าสนใจ ซึ่งตรงข้ามกับรายการโทรทัศน์ในลักษณะหลัง คือ โทรทัศน์เพื่อการสอนซึ่งแม้ว่าจะมีบุญคุณต่อผู้ชมเนื่องจากเป็นรายการที่มีประโยชน์ ก่อให้เกิดสาระและความรู้ก็จริงอยู่

แต่ก็มักจะอาภัพในแง่ที่ด้อยในส่วนที่เกี่ยวกับความดึงดูดความสนใจ การชมรายการโทรทัศน์เพื่อสอนนี้หลายครั้งที่ผู้ชมต้องฝืนใจชมทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าปริมาณของเนื้อหาสาระแท้ ๆ ที่ต้องนำเสนอในช่วงระยะเวลาอันจำกัดของรายการมีสูงมาก โอกาสที่จะแทรกส่วนที่จะก่อให้เกิดความบันเทิงเป็นการสุกวิสัย ความสามารถในการทำรายการให้น่าสนใจยังมีน้อย และส่วนใหญ่ยังมีความจำกัดในด้านงบประมาณที่สนับสนุนการผลิตรายการ

ถึงแม้ว่ารายการโทรทัศน์ประเภทหลังนี้จะมียอดประกอบที่ทำให้เกิดความไม่น่าสนใจอยู่มากก็ตาม แต่ผู้ที่มิอาชีพครูอาจารย์หรือนักฝึกอบรมทั้งหลายมีความสนใจที่อยากจะให้มีรายการประเภทนี้มาก ๆ เพราะมองเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการให้ความรู้แก่ผู้ชมหรือผู้เรียน สถาบันการศึกษาหลายแห่งไม่ว่าจะเป็นของรัฐบาลหรือเอกชนต่างก็สนับสนุนให้ผู้สอนในสังกัดของตนผลิตสื่อการสอน ชนิดที่เรียกว่ารายการโทรทัศน์เพื่อการสอนนี้ ซึ่งก็ทำให้เกิดผลกระทบสืบเนื่องต่อไปว่า ผู้ซึ่งเป็นครูอาจารย์หรือนักฝึกอบรมจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงเสียมิได้ที่จะต้องมีส่วนรับผิดชอบเป็นอย่างสูงในการผลิตรายการโทรทัศน์ดังกล่าวขึ้นใช้เองเพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการใช้สอนหรือฝึกอบรมของตนเอง เป็นที่น่าสังเกตว่า ครูอาจารย์หรือนักฝึกอบรมส่วนใหญ่เมื่อต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิต รายการโทรทัศน์

* ประศักดิ์ หอมสนิท Ed.D. ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เพื่อการสอนนั้น มักจะไม่ทราบข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นต่อการผลิตรายการโทรทัศน์มาก่อน ฉะนั้น หากบุคคลเหล่านั้น ได้มีโอกาสทราบข้อมูลพื้นฐานไว้บ้างก็คงจะช่วยให้ความต้องการผิใจชมในการชมรายการโทรทัศน์เพื่อการสอนลดน้อยลงบ้างไม่มากก็น้อย

ธรรมชาติของโทรทัศน์นั้นเป็นกระบวนการสื่อความหมายด้วย “ภาพ” และ “เสียง” ภาพแต่ละภาพที่ผ่านสายตาผู้ชมควรจะตอบคำถามได้ว่า “หมายความว่าอย่างไร” หรือ “ภาพ ๆ นั้นสื่อความหมายว่าอย่างไร” และแต่ละภาพก็ย่อมที่จะให้ความชัดเจนสมบูรณ์ของเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไปอีกด้วย ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น เห็นภาพกองขยะก็เป็นแค่เพียงภาพกองขยะ ถ้าเห็นภาพกองขยะมีคนเดินผ่านและยกมือปิดจมูกก็จะสื่อความหมายว่ามีกลิ่นเหม็น แต่ถ้าเห็นภาพกองขยะมีคนเดินอย่างปกติตรงเข้ามา แต่พอมาใกล้รีบบอกมือปิดจมูกและพร้อมกับก้าวเดินอย่างรวดเร็วก็จะสื่อความหมายว่ามีกลิ่นเหม็นมาก ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีการบรรยายประกอบแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ดังกล่าวดูแล้วว่า “เสียง” นั้นก็เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของกระบวนการสื่อความหมาย เพราะถึงแม้ว่า “ภาพ” จะสื่อความหมายได้ก็จริง แต่ในหลายกรณีก็มีข้อจำกัดอยู่มากในแง่ที่ว่าบางครั้งไม่สามารถให้รายละเอียดได้ครบตรงกับเจตนารมณ์ของเนื้อหา และก็มีเป็นจำนวนไม่น้อยที่แม้จะเป็นภาพ ๆ เดียวกันแต่ผู้ชมต่างก็เข้าใจความหมายไปคนละอย่าง ดังนั้น “เสียง” จึงต้องเข้ามาเสริมเพื่อช่วยให้ผู้ชมเข้าใจความหมายของ “ภาพ” นั้น ๆ ได้ตรงกัน จึงมีข้อที่ควรควรใส่ใจอยู่เสมอว่าเสียงที่ใส่เข้าไปนั้นต้องช่วยภาพ เพราะมีเป็นจำนวนมากที่พยายามจะสอดแทรก “เสียง” ลงไป (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียงดนตรี) โดยมีได้ระมัดระวัง ตัวอย่างเช่น ภาพของชายคนหนึ่งกำลังแบกของ เสียงประกอบก็ควรเป็นเสียงเพลงทำนองหนักแน่น มิใช่จะเอาเพลงทำนองรักหวานเจ๋อแจ้วมาคลอประกอบในการใช้เสียง

ดนตรีคลอประกอบนั้นบางครั้งก็ใช้กันเกร่ออย่างไม่มี ความหมาย เพียงเพื่อให้มีเสียงควบคู่ไปกับภาพตลอดเวลาเท่านั้น ซึ่งมีวิธีที่ถูกต้องและควรละเว้น นอกเหนือจาก “เสียง” แล้ว “น้ำเสียง” ของผู้บรรยายในรายการโทรทัศน์เพื่อการสอนก็เป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่จะทำให้รายการน่าสนใจหรือไม่น่าสนใจ บางครั้งจำเป็นต้องอาศัย “น้ำเสียง” จากบุคคลอื่น (ซึ่งมิใช่ผู้สอน) เป็นผู้บรรยาย เพราะลีลาการพูดและน้ำเสียงดึงดูดความสนใจมากกว่า

การนำเสนอเนื้อหาในรายการโทรทัศน์นั้น บางครั้งภาพจากเหตุการณ์ตามธรรมชาติอาจจะไม่ช่วยในการสื่อความหมายนัก เช่น ถ้าต้องการแสดงอัตราส่วนของรายได้ประชากรจำแนกตามพื้นที่ของประเทศ ในกรณีเช่นนี้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้แผนภูมิหรือตัวหนังสือช่วยในการสื่อความหมาย และในการใช้แผนภูมิหรือตัวอักษรนั้น (มักจะเรียกรวม ๆ กันว่าเป็นงานกราฟิก - Graphic) ก็หลีกเลี่ยงเสียมิได้ที่จะต้องคำนึงถึงอัตราส่วนของภาพที่จะปรากฏบนจอโทรทัศน์ได้อย่างเหมาะสม (Aspect Ratio) ซึ่งอัตราส่วนที่ดีได้แก่ ความสูง : ความกว้าง 3 : 4 คือ อยู่ในลักษณะของกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางค่านอน เพราะหากไม่คำนึงถึงอัตราส่วนดังกล่าวแล้ว เมื่อนำเสนอข้อมูลด้วยกราฟิกจะทำให้มีบางส่วนที่ “ตกขอบ” หรือ “ล้นจอ” ยิ่งไปกว่านั้น ขนาดของตัวอักษรก็ต้องไม่เล็กหรือมีจำนวนมากเกินไปเพราะจอโทรทัศน์มิได้มีเนื้อที่มากมายแต่อย่างใด อีกประการหนึ่งที่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษคือ สีของตัวอักษรกับพื้นหลังจะต้องไม่ก่อปัญหาในการอ่าน เป็นต้นว่าไม่ใช่ตัวอักษรสีขาวบนพื้นสีเหลือง เพราะจะเป็นการลำบากที่จะอ่านตัวหนังสือเหล่านั้นได้อย่างชัดเจน ข้อพึงสังวรอย่างหนึ่งคือ งานกราฟิกที่ดีจะต้องช่วยทำให้การสื่อความหมายจากเนื้อหาที่มีความชัดเจนและน่าสนใจยิ่งขึ้น

ข้อมูลพื้นฐานที่กล่าวมาแล้วนั้นถึงแม้ว่าจะมีความสำคัญมากแต่ก็ยังไม่มีความสำคัญที่สุด เพราะหากจะเปรียบเทียบการผลิตรายการโทรทัศน์เหมือนการสร้างบ้านสักหลังหนึ่งแล้ว บทโทรทัศน์ (Script) ก็เปรียบเสมือนแปลนหรือพิมพ์เขียวสำหรับบ้าน เคยมีผู้กล่าวเปรียบไว้ว่า จะไม่มีรายการโทรทัศน์ที่ดีจากบทที่เลวอย่างเด็ดขาด เพราะบทโทรทัศน์จะเป็นตัวช่วยกำหนดสัดส่วน รูปแบบที่เหมาะสม ลำดับขั้นตอนของการถ่ายทอดเนื้อหาสาระให้น่าสนใจและตรงตามเจตนารมณ์โดยปกติแล้วการเขียนบทโทรทัศน์ก็พัฒนามาจากความคิดหลัก (Main-Concept) อันหนึ่งเป็นสำคัญและที่มาพิจารณาต่อไปว่า ใครคือผู้ที่ชมรายการ (Target Audience) จะให้เขาทราบข้อมูลหรือบรรลุถึงวัตถุประสงค์ (Behavioral Objectives) อะไรบ้างจากการชมรายการ และตรงจุดนี้เองที่จะเป็นบ่อเกิดของความคิดย่อย ๆ (Sup-Concept) ซึ่งมีแนวความคิดหลักเป็นแกนนำ จากความคิดย่อย ๆ นั้นก็สามารถจะพัฒนาต่อไปอีกว่าจะนำเสนอสาระของความคิดย่อย ๆ แต่ละความคิดนั้น ในรูปแบบการนำเสนอ (Presentation Technique) ประเภทใด อาทิเช่น จากภาพเหตุการณ์จริง หรือจากการสาธิต หรือจากการนำเสนอด้วยงานกราฟิก ฯลฯ จะใช้จำนวนภาพ (Shot) เท่าไร ภาพแต่ละภาพจะกินเวลานานกี่วินาที ในแต่ละภาพจะมีคำบรรยายหรือเสริมด้วยเสียงประกอบอย่างไรบ้างจะทำให้เกิดความต่อเนื่อง (Continuity) จากรูปแบบการนำเสนอของความคิดย่อย ๆ จากความคิดที่หนึ่งไปยังความคิดที่สอง สาม สี่ ไปจนถึงความคิดสุดท้ายอย่างไร และเมื่อต่อเนื่องกันจนหมดแล้วก็ต้องย้อนกลับมาดูว่าทุกขั้นตอนของความคิดย่อย ๆ นั้นรวมกันแล้วสามารถตอบต่อความคิดหลักที่แน่นอนมาเป็นแนวหนึ่งใจเดียวกัน (Unity) เพียงไร

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการผลิตรายการโทรทัศน์นั้นยังมีอีกมากมายที่จะช่วยให้รายการโทรทัศน์น่าดู เช่น เทคนิคในการถ่ายทำ - มุมกล้อง ภาพใกล้ (Close-Up) ภาพไกล (Long Shot) คอลดี (Dolly) ภาพซูม (Zoom) การให้แสง (Lighting) เทคนิคในการตัดต่อ-แบ่งภาพ (Split) ซ้อนภาพ (Superimpose) กวาดภาพ (Wipe) ซ้อนตัวหนังสือ ฯลฯ หากนำมาเล่า ณ ที่นี้ทั้งหมดก็คงจะกลายเป็นตำราเล่มหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ข้อมูลดังกล่าวมาแล้วก็พอเพียงสำหรับการเริ่มต้นการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการสอน แต่จะให้เป็นการที่ตีความน้อยเพียงไรก็คงจะต้องอยู่กับการลงมือปฏิบัติจริง เพราะบทโทรทัศน์ที่ดีอย่างไรก็ตาม หากมิได้นำไปผลิตก็คงไม่สามารถมีรายการโทรทัศน์ออกมาได้ เสมือนอ่านเรื่องราวเกี่ยวกับการสอนว่ายน้ำ หากไม่ลงว่ายน้ำจริงๆ ก็คงจะว่ายน้ำไม่เป็นอย่างแน่นอน

อย่างไรก็ตาม มีข้อเตือนใจผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ กล่าวคือรายการโทรทัศน์นั้นก็เป็นสื่อการสอนประเภทหนึ่ง การผลิตสื่อการสอนโดยทั่วไปจะมีวัตถุประสงค์อยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งดังนี้ คือ เพื่อใช้ร่วมกับผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนใช้เรียนด้วยตนเอง เพื่อเป็นการเสริมให้กับผู้เรียน และเพื่อฝึกทักษะบางอย่าง เป็นต้น ซึ่งทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวนี้ หากเป็นรายการโทรทัศน์ก็จะต้องมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดไม่ว่าจะเป็นด้านเนื้อหา (Content) และเทคนิควิธีในการนำเสนอเนื้อหา (Presentation Technique) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ผลิตจะต้องแยกประเภทออกจากกันให้ชัดเจน เพราะในบางครั้งความไม่กระจ่างในวัตถุประสงค์ของการผลิตย่อมทำให้ประสิทธิภาพของผลผลิตลดน้อยลงไป และเป็นการสูญวิสัยที่จะผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการสอนขึ้นมารายการหนึ่ง และเพองความต้องการได้ทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวแล้ว

บรรณานุกรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน่วยพัฒนาคณาจารย์. *การประชุมปฏิบัติการ เรื่อง การผลิตการสอนชนิดเทปโทรทัศน์ ครั้งที่ 2.* (เอกสารประกอบการบรรยาย)

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. สำนักงานวิทยและโทรทัศน์การศึกษา. *สรุปผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการผลิตรายการโทรทัศน์การศึกษา ครั้งที่ 2.* (เอกสารพิมพ์อ้อสำเนา)

วิรุฬห์ ลีลาพฤกษ์. *การวางแผนโทรทัศน์การศึกษา* กรุงเทพมหานคร : เอส เอ-เอฟ อินเตอร์ - เทค, 2529.

Diamond, Robert M., ed. *A Guide to Instructional Television.* New York : McGraw-Hill Book Co., 1964.

Zettl, Herbert. *Television Production Handbook.* 3rd Belmont : Wadsworth Publishing Company, Inc., 1976.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย